

Entreprenader är välkända i vår tid men anbud genom auktioner fungerade inte som vi är vana vid numera och de gav upphov till förse- ningar, felaktiga beräkningar och konflikter. Som läsare blir jag förundrad över att författa- rens beskrivning av entreprenadsystemet under 1800-talet påminner om vår egen tids kritik på ibland bristande planering, kunskap och moral hos aktörerna.

De sociala motsättningarna blev påtagliga när skolbyggnaderna skulle betalas. Det gamla all- mogesamhällets sätt att fördela kostnaderna mellan bönder och jordlösa ersattes av en ny be- räkningsgrund med fyrkar. Skogsbolagen och förmögna personer fick ta en större del av kost- naderna. De fick därmed ett stort inflytande ef- tersom den kommunala rösträtten baserades på inkomstens storlek. Penningskatternas reforme- ring, marknadsekonomin utveckling och möj- ligheten att skaffa lån från banker, kassor och privatpersoner underlättade bygget av skolor. Kyrko- och sockenmagasinskassor kunde erbjuda räntefria lån och detta vilande kapital tillför- des också marknaden.

Att bygga ett skolväsende är intressant att lä- sa. Den innehåller många belysande exempel på hur skolväsendet byggdes upp på lokal nivå. Även enskilda personers agerande framträder. De många detaljuppgifterna medverkar till den mångfacetterade bilden av hur skolväsendet ut- vecklades.

Boken uppmärksammar även frågeställning- ar som är lätta att ta för givet, som t.ex. plane- ringen och användningen av skolgården och lä- rarbostaden. Däremot saknas, som författaren själv påpekar, de pedagogiska frågeställninga- na och inte heller behovet av utbildning anges som skäl för dem som planerade skolbyggena. Var utbildning något som var underförstått och som inte behövdes som argument när skolorna planerades? Eftersom det fanns en lagstadgad folkundervisning i 1686 års kyrkolag så hade en fördjupad analys av de lokala prästernas ageran- de varit intressant när den allmänna folkskolan inrättades.

Göran Sjögård, Lund

Liv Emma Thorsen: *Elephants are Not Picked from Trees: Animal Biog- raphies in Gothenburg Natural History Museum*. Aarhus University Press, Aarhus 2014. 256 s., ill. ISBN 978-87-7124-212-6.

Etnologen Liv Emma Thorsen tillhör det lilla fåtal forskare bland kollegerna som på allvar in- tresserat sig för djurens betydelse för männi- skor, både i historia och i nutid. För över tio år sedan kom hennes mycket uppskattade hundbok och därefter har åtskilliga artiklar influerat i anto- logier och tidskrifter som på olika sätt handlat om människor och djur. Under senare år har Thorsen haft ett projekt rörande de djur vi möter på naturhistoriska museer. Uppstoppade djur och fåglar kan vi förstås förhålla oss till på många sätt, men det finns alltid något djur som etsar sig fast i minnet och som man kan minnas i årtionden. Den tvehövdade kalven på Naturhi- storiska riksmuseet minns många besökare från barndomen när vi intervjuat dem. Lejonet Sim- ba i Göteborgs Naturhistoriska Museums en- tréhall har säkert den äldre publiken ett speciellt förhållande till, eftersom Simba en gång, som levande varelse, var en rikskändis när han levde hemma hos Sigvard Berggren och bl.a. fick vara med i Nils Poppes film *Lejon på stan*. Självt har jag alltid fascinerats av etiketterna på de plattor som de uppstoppade djuren monterats på och som berättar om djurens proveniens, eftersom de ofta ger ett stycke kondenserad forsknings- och vetenskapshistoria (expeditioner, gamla samlingar, menagerier etc.). Men jag har också i mitt kulturzoologiska intresse, eller vad vi skall kalla det, varit inspirerad av Yngve Löwegrens klassiska *Zoologisk museiteknik* (1961), som innehåller oerhört mycket spännande kulturhi- storia av olika slag. Enbart uppgifterna om ”jät- tebenen” i Stefansdomen i Wien har, sedan jag läste om dem i början av 1960-talet i Löwegrens bok, fascinerat mig. Mitt exemplar är ordentligt sönderläst.

Thorsen har inte med Löwegren i sin refe- renslista, trots att han var en vetenskapshistori- ker av rang och vars bok ibland tangerar hennes ämne. Istället arbetar hon lite på samma sätt

som Melissa Milgrom gjorde i sin läsvärda bok *Still Life: Adventures in Taxidermy* som kom ut 2010. Medan Milgrom i första hand är intresserad av männen (för det är mest män) bakom de uppstoppade djuren, fokuserar Thorsen istället på enskilda uppstoppade djurs biografier. Hon har valt ut ett antal mycket skickligt preparerade och av publiken ofta älskade djur i Göteborgs Naturhistoriska Museums samlingar: en gorilla från Rowland Ward, en makak från Sulawesi, en vilsekommen valross från Rörö samt en mäktig afrikansk elefanttjur, skjuten av David Sjölander i Angola. Alla de här djuren har fått sin plats i daggdjurssalen på museet, men de har också alla sina individuella historier som Thorsen intresserat sig för. Vi har under senare år läst åtskilliga djurbiografier om karismatiska och namnkunniga djur som hamnat i fångenskap och djurparker, exempelvis elefanten Jumbo, gorillan M'Pungu och giraffen Zarafa. Några av dem hamnade likaså slutligen i zoologiska samlingar.

I Thorsens bok är det både rörande och fascinerande historier som återberättas och samtidigt får vi spännande inblickar i den yrkesverksamhet som konservatorerna på våra zoologiska museer ägnar sig åt. Den skicklige David Sjölanders arbeten, som jag tidigare läst om i Löwegrens bok, ges nya dimensioner, och precis som Carl Akeley, vars fina konstnärligt fulländade preparat man bör se när man besöker USA, var Sjölander också jägaren som kan triumfera när han slutligen kunde fälla och hemföra den stora elefantturen från Angola.

Vi berörs förstås av makaken Monjet, född 1916, och hennes mångskiftande öden, hemförd av etnografen Walter Kaudern, men eftersom han själv inte kunde ta hand om apan när han återvände till Sverige, blev det Leonard Jägersköld som förbarmade sig över henne, förutsatt dock att hon var oskadd (hon skulle ju bli preparat så småningom). Hon inhystes på naturhistoriska museet där hon ibland lyckades ta sig lös och ställa till en del ofog. Under många år levde Monjet i museet i Göteborg tills hon slutligen avlivades 1938 och sedan monterades några år senare av Sjölander. I dag visas hon i

en monter tillsammans med andra primater. Thorsen nöjer sig inte bara med att berätta Monjets levnadsöde utan sätter förstås in henne i en bredare primatologi, där bl.a. apor som sällskapsdjur analyseras.

Det ryms som läsaren inser mycket av intresse i Thorsens bok och hon har tagit sig an ett ämne som innehåller flera bottnar och som kan utvecklas åt olika håll. Empirin är gedigen och hantverket gott, t.o.m. Kauderns 97-åriga son har intervjuats beträffande minnesbilder av Monjet. I brödtext och noter finns mycket smått och gott att fundera vidare på. Den ozelot som nämns på s. 103 undrar jag om det inte är samma djur som hamnade i Skansens Djurhus och omnämns i friluftsmuseets verksamhetsberättelse, men som sedan ganska omgående försvinner ur dokumenten, kanske gallrad (alltså avlivad), kanske såld vidare.

Fyra biografier över nu uppstoppade djur har gett stoff till spännande resonemang – med historiska, kulturella och sociala dimensioner – om djurens roll i människans tillvaro. Det är klart att det säger oss också något om oss själva.

Ingvar Svanberg, Uppsala

Lodjuret. Roger Bergström, Kjell Dannel & Ingvar Svanberg (red.). Atlantis, Stockholm 2014. 230 s., ill. ISBN 978-91-7353-654-7.

Antologin innehåller åtta artiklar som tematiskt behandlar *Lodjuret* i verklighet och folklore. Publikationens vetenskapliga profil kan placeras i tväramnet *etnobiologi*, åtminstone till sammanbindande del. Uttrycket i texterna är genomgående publikt och innehållet betonar i princip undantagslöst historiska infallsvinklar. De tolv författarna är tämligen jämnt fördelade bland humanistiskt inriktade forskare och biologer/ekologer. I förordet bedöms lodjuret ha hamnat i skuggan av de större rovdjuren björn och varg, en realitet som bör motivera ytterligare studier i ämnet och samtidigt påverka den aktuella rovdjursdebatten. Paradoxalt nog betonas på omslagets baksida att: ”lodjuret blivit ett av våra mest sägenomspun-